

Samhällsvårdade barns¹ bästa vid hälso- och sjukvård samt skolgång

DOI:

Utgångspunkter

I detta inlägg kommer frågan om vad som är barnets bästa för samhällsvårdade barn att diskuteras. I en rapport från Inspektionen för vård och omsorg (IVO) från 2023-06-30 framkommer, att barnets bästa måste beaktas vid placering på Statens institutionsstyrelses (SiS) ungdomshem, men att kommuners socialnämnder inte alltid tar tillräcklig hänsyn till detta, när barn placeras. Detta utvisar IVO:s granskning av tio socialnämnders placeringar.²

IVO framhåller i sin granskning att barn som placeras utanför sitt eget hem är en särskilt utsatt grupp. Varje år placeras ungefär 1 000 barn vid SiS ungdomshem. IVO har tillsyn över hur SiS sköter sitt uppdrag. Placering vid SiS-hemmen är en ingripande åtgärd, eftersom SiS har möjlighet att begränsa barnets rörelsefrihet och kontakt med andra genom beslut om vård i avskildhet. De socialnämnder, vars beslut har lett till en placering på SiS ungdomshem står under IVO:s tillsyn.

När en socialnämnd fattar ett dylikt beslut, ska nämnden på ett *avgörande* sätt ta hänsyn till barnets bästa. I barnkonventionen art. 3 anges att barnets bästa ska beaktas vid alla beslut som rör barn. Barnkonventionen är sedan 2020 svensk lag. Men reglerna om barnets bästa går längre i lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU) och i Socialtjänstlagen (2001:453) (SoL). I dessa lagar anges att barnets bästa ska vara avgörande. JO har i ett uttalande (dnr 822-2022) anfört, att ett barnperspektiv handlar om att omsätta principen om barnets bästa till verkliga och konkreta situationer och vara tydlig med vilka överväganden som lett fram till ett visst beslut. De analyser som gjorts för att beskriva barns bästa måste dokumenteras för att det ska framgå, hur man har resonerat.³ Begreppet ”barnets bästa” är ett mycket abstrakt begrepp, som på skiftande sätt måste konkretiseras så att hänsynstagandet till barnets bästa blir på ett avgörande sätt.

1. Varje människa under 18 år är ett barn. Unga mellan 18-20 kan få samhällsvård utan att räknas som barn. Här används dock uttrycket barn för att beteckna både dem som är under 18 år och dem som är mellan 18 -20 år.

2. IVO:s rapport 2023-06-30, Barnets bästa måste beaktas vid placering vid SiS ungdomshem.

3. JO:s beslut 2022-06-28 dnr 822.2022, En undersökning av hur socialtjänsten handlägger ärenden om omgångsbegränsning enligt LVU.

Innehållet i begreppet barnets bästa och syftet med undersökningen

Syftet med denna artikel är följande. Av IVO:s tillsyn framgår att socialnämnder inte i tillräcklig utsträckning har övervägt mindre ingripande vårdalternativ, exempelvis öppna vårdformer eller placering på hem för vård och boende (HVB-hem). Vidare har barns rätt till delaktighet och inflytande, när socialnämnder fattar beslut som påverkar deras liv inte iakttagits i tillräckligt hög grad. IVO:s granskning visar också, att barn i flera fall inte fått information eller möjlighet att uttrycka sina åsikter, innan beslutet om placering vid SiS verkställdes. IVO framhöll att nämnderna i akuta fall måste göra sitt yttersta för att få barnet delaktigt i de avseenden det är möjligt. En anpassning av kommunikationen bör göras, vilket dock inte alltid har skett.⁴

Syftet med denna artikel är att söka beskriva hur de situationer ser ut där dessa faktorer som utgör barns bästa aktualiseras. När och var i beslutsprocessen ska socialnämnder 1) *överväga mindre ingripande vårdalternativ*, vidare 2) *överväga vilka rättigheter barn har till delaktighet och inflytande*, vidare 3) *överväga vilken information om beslutet som barnet ska få och vilka möjligheter att uttrycka sina åsikter som barnet ska ges, innan beslutet om placering vid SiS verkställs?*

Barnets delaktighet är viktig i utformningen av vården. Till vilket stadium i beslutsprocessen ska socialnämnden ha kommit för att socialnämnden ska börja göra barnet delaktigt? Rätten att vara delaktig i planeringen av vården handlar framför allt om att ha möjlighet att påverka innehållet i genomförandeplanen, men också om att kunna påverka sin vardag. Delaktighet gäller även vad som ska tas upp på möten, som rör behandlingsplaneringen inför samhällsvården.

Barnets rätt till information är en förutsättning för att barnet ska kunna uttrycka sina åsikter i olika frågor. Att komma till tals och bli lyssnad på är i sin tur en förutsättning för att barnet ska kunna få inflytande och i vissa fall själv bestämma i en fråga. Barn och unga har olika behov och önskemål kring hur och när de vill göras delaktiga. För att skapa förutsättningar för delaktighet behöver socialnämnden ta reda på den enskildes tankar om exempelvis hur information kan förmedlas och i vilken grad och på vilket sätt man vill delta i olika möten. Rätten till information är en grundläggande förutsättning för alla nämnda nivåer av delaktighet – från att komma till tals till självbestämmande. För att kunna sätta sig in i en fråga och bilda sig en uppfattning krävs att barnet

4. IVO har granskat tio socialnämnder. I tillsynen ingick ärenden som rörde tolv barn i åldern 11 till 14 år som placerats vid SiS ungdomshem. Tillsynens syfte var att granska hur barnens bästa beaktats i socialnämndens handläggning. IVO begärde ut en förteckning från SiS över de 15 yngsta barnen som var placerade vid SiS ungdomshem vid ett givet datum. Utifrån förteckningen inleddes tillsyn av de placerande socialnämnderna, se IVO:s rapport 2023-06-30, Barnets bästa måste beaktas vid placering vid SIS ungdomshem.

har fått relevant information av socialnämnden. Informationen behöver anpassas till ålder, mognad och övriga förutsättningar.⁵

Rätten att komma till tals handlar om att barnet får uttrycka sin åsikt om vad som är bäst för henne eller honom, men också om att hon eller han har rätt att framföra sina tankar, känslor och upplevelser. Dessutom handlar rätten om att komma till tals om att personalen lyssnar på vad barnet har att säga och tar hänsyn till dennes åsikter. Barn i samhällsvård befinner sig i en särskilt utsatt situation. Därför är det viktigt att de ges möjlighet att delta i beslut som rör deras eget liv och görs delaktiga i utformningen av vården.⁶ Att bli hörd och sedd är avgörande för om de placerade känner tillit och trygghet och därigenom upplever delaktighet i den egna vården och behandlingen. Detta är en grannlaga uppgift för socialnämnden. Placerade barn framhåller själva vikten av att personalen lyssnar på deras beskrivningar av behov och önskemål kring sådant som personliga tillhörigheter, skolan, kontakt med viktiga personer och rutiner som de vill behålla.⁷

Samhällsvårdade barns bästa vid hälsoundersökningar

Samhällsvårdade barns *hälso- och sjukvård* samt deras *skolgång* ska penetreras i de kommande avsnitten utifrån frågan om barnets bästa. Här ska besluten på dessa båda områden undersökas i syfte att fastställa *när och hur barnets bästa ska kunna iakttas*. Med utgångspunkt från IVO:s tillsyn över SiS ungdomshem⁸ framgår, att det kan finnas talrika situationer, där barnets rätt till sitt bästa egentligen borde ha iakttagits, men där detta inte har skett. I vilka situationer ska överväganden som berör barnets bästa göras? Går det att beskriva dylika situationer, så att beslutfattare i socialnämnder känner igen dem, när de ställs inför dem? För att möjliggöra detta krävs att det faktiska händelseförloppet i beslutssituationerna tydliggörs. En beskrivning av syftet och innehållet i hälsoundersökningar får bilda utgångspunkt för att sedan fastlägga var och när i beslutsgången socialnämnderna ska ta ställning till barnets bästa.

Detsamma ska göras vid samhällsvårdade barns skolgång.

5. IVO:s tillsyn utvisade att socialnämnderna inte i tillräcklig grad övervägt om mindre ingripande vårdalternativ hade kunnat tillgodose barnens vårdbehov; att barn inte varit delaktiga vare sig inför beslut om placering vid SiS eller under pågående placering; att barns behov av hälso- och sjukvård inför och under placeringen vid SiS inte beaktats och att socialnämnder inte följt upp hur barn som varit föremål för avskiljning och vård i enskildhet påverkats.

6. JO-beslut dnr 822/2022.

7. Hälsoundersökningar av placerade barn och unga. Nationell kartläggning av hälsoundersökningar av placerade barn och unga, art.nr 2024-2-8949, feb. 2024, s. 40.

8. Parallellt med tillsynen av socialnämnderna har IVO genomfört en tillsyn av SiS. IVO granskade hur SiS anpassat vården efter barnens behov samt samverkat med socialnämnderna. Tillsynen har varit underlag i det regeringsuppdrag till IVO "Uppdrag om förstärkt tillsyn av socialnämndens handläggning som rör barn och unga", (S2020/08835), som IVO slutredovisade 2023-03-02.

Övervägande om mindre ingripande vårdalternativ

Barn i samhällets vård har generellt sett en betydligt sämre somatisk och psykisk hälsa samt tandhälsa än andra barn.⁹ En hälsoundersökning¹⁰ ska därför erbjudas, om den inte är obehövlig.¹¹ Hälsoundersökningen ska vara vägledande vid övervägande om vilka vårdalternativ som kan ifrågakomma. Barnets bästa kräver att ett mindre ingripande vårdalternativ ska tillgripas i första hand. Socialnämnden ska erbjuda en hälsoundersökning oavsett om placeringen sker med stöd av socialtjänstlagen (SoL) eller lagen om vård av unga (LVU). Kravet omfattar alla former av placering utanför det egna hemmet, det vill säga familjehem, hem för vård och boende (HVB) (även inom SIS), stödboende och jourhem. Socialnämnden ska enbart hämta in sådan information om barnets hälsa, som behövs för socialnämndens utredning och beslut.

Om socialnämnden bedömer att en hälsoundersökning är obehövlig, ska nämnden dokumentera anledningen till detta. Underrättelse till regionen om att en hälsoundersökning dock bör äga rum, behöver göras så, att hälsoundersökningen kan erbjudas i nära anslutning till att placeringen inleds. Vad ”i nära anslutning till” i tid betyder, finns inte närmare specificerat i lag eller i förarbeten.¹²

Socialnämndens insatser ska så långt det är möjligt utformas och genomföras tillsammans med barnet och vårdnadshavarna. Detta är nödvändigt för att förutsättningarna för barnets bästa ska kunna uppfyllas. Socialsekreteraren behöver ge barnet information i de fall en hälsoundersökning planeras att genomföras. I de fall socialsekreteraren vet om, att ingen av vårdnadshavarna kommer att följa med barnet till hälsoundersökningen, kan detta vara en relevant uppgift att lämna i begäran. Det kan till exempel påverka om hälso- och sjukvården behöver hämta in samtycke till själva hälsoundersökningen i förväg. Det är också viktigt att socialsekreteraren lämnar uppgift om det finns ett beslut om hemlighållande av vistelseort enligt LVU. Ett sådant beslut ska finnas dokumenterat i barnets akt hos socialtjänsten. När ett beslut om hemlighållande av vistelseort finns, gäller sekretess för den uppgiften även i förhållande till barnets föräldrar eller annan vårdnadshavare, om det är nödvändigt med hänsyn till ändamålet med omhändertagandet eller vården. JO har i flera ärenden uttalat sig om en socialnämnds skyldighet att hålla kontakt med vårdnadshavare

9. Se lagen (2017:209) om hälsoundersökning av barn och unga som vårdas utanför det egna hemmet.

10. En dylik hälsoundersökning regleras i Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (HSLF-FS 2019:19) om hälsoundersökningar av barn och unga som vårdas utanför det egna hemmet.

11. En hälsoundersökning anses obehövlig om barnet eller den unge under det senaste året har genomgått en hälsoundersökning, placeringen förväntas bli mycket kortvarig eller barnet eller den unge har erbjudits hälsoundersökning enligt lagen (2008:344) om hälso- och sjukvård åt asylsökande m.fl.

12. Se prop. 2016/17:59 s. 51. Se även Socialstyrelsen, HälsoSams Samverkan för placerade och ungas tillgång till en god hälso- och sjukvård och tandvård. För hälso- och sjukvården september 2023, s. 18.

till barn som vårdas med stöd av LVU.¹³

Utlåtandet från hälsoundersökningen utgör ofta underlag till den vårdplan och genomförandeplan som ska upprättas. I denna process finns olika överväganden, där barnets bästa måste iakttas. En åtgärd inför en hälsoundersökning är upprättande av en samlad individuell plan (SIP). Detta är en plan som ger en samlad beskrivning av individens pågående och planerade vård- och omsorgsinsatser. Frågan om vilken typ av samhällsvård som är mest lämplig för det ifrågasvarande barnet torde vara viktigast i en SIP. Det minst ingripande vårdalternativet ska härvid väljas. Likheter med de straffrättsliga principerna ”in dubio mitius” och ”in dubio pro reo” (”i tvivelsmål ska man gå på den mildare linjen”) är uppenbara. Det ska ge en helhetsbild och förenkla för berörda att få en översikt av alla pågående insatser. Arbetsätt som skapar tydlighet och en överblick underlättar samverkan för att barnet ska få sina behov tillgodosedda och därmed möjligheter att barnets bästa kan iakttas på lämpligt sätt. Både hälso- och sjukvården och socialtjänsten har en skyldighet att ta initiativ till en SIP för att hjälp och stöd ska kunna samordnas. Det räcker att en av huvudmännen gör bedömningen att en SIP behöver upprättas för att skyldigheten ska gälla för båda.

Konkreta överväganden, om vilka mindre ingripande vårdalternativ som ska kunna komma i fråga, ska uttryckligen ingå i socialnämndens överväganden. En läkarundersökning jämlikt 32 § LVU, där många möjligheter att ta ställning till frågan om barns bästa förefinns, ska sedan äga rum, innan socialnämnden gör ansökan om vård enligt 4 § LVU.

Övervägande om vilka rättigheter barn har till delaktighet och inflytande

Läkarundersökningen utgör ett viktigt komplement till den sociala utredningen. Socialtjänsten ska överväga vilka rättigheter till delaktighet och inflytande ett barn har i en konkret situation och tydligt formulera dem i sitt beslutsfattande för att på detta sätt uppfylla kraven på iakttagande av barnets bästa. Barnet har rätt till att få information om undersökningen och dess syften. Läkarundersökningen ska *både* utgöra en del av underlaget för bedömningen av om samhället behöver ingripa till barnets skydd med stöd av LVU *och* tillföra utredningen material av betydelse för behandlingsplaneringen. Genom undersökningen identifieras sjukdomar, skador eller funktionsnedsättningar, som kan ha betydelse för behovet av vård enligt LVU och för planeringen av vården. Barnet ska göras delaktig i undersökningarna och få ett inflytande på planeringen av desamma.

13 Se t.ex. JO 1998/99 s. 279, JO 1999/00 s. 268 och JO 2005/06 s. 265. Jfr JO 2020/21 s. 464 där en socialnämnd fick allvarlig kritik för att ha dokumenterat barnärenden på ett sätt som syftade till att försvåra för en vårdnadshavares insyn i dessa.

Vid läkarundersökningen ska barnet ges möjlighet att själv beskriva sina eventuella symtom, besvär och behov.¹⁴ Det är viktigt att genom en kroppsundersökning fastställa, vilka skador som kan ha tillfogats barnet i situationer, då man misstänker att barnet utsatts för fysisk misshandel, sexuella övergrepp, även om dessa inte alltid ger synliga skador, eller vanvård eller känslomässig försummelse. En barnpsykologisk bedömning kan i vissa fall vara nödvändig, som komplement till läkarundersökningen. En psykiatrisk undersökning kan i andra fall vara tillräcklig. Vilka ärenden som ska remitteras för en sådan undersökning kan avgöras genom konsultationskontakter mellan socialtjänsten och barn- och ungdomspsykiatri, i vilka barnet ska vara en del. Även vid konsultation behöver gällande sekretessregler beaktas.

Övervägande om möjlighet till information eller att uttrycka sina åsikter

Det är viktigt att information om bedömningen av läkarundersökningen ges till barnet. Att barnet får information om bedömningen är ett krav för iakttagande av barnets bästa. Om barnet å sin sida har lämnat information om sin hälsa är det lämpligt att berätta, hur denna information har tagits om hand.

Barn, oavsett ålder, har samma rätt till information som vuxna patienter. När patienten är ett barn, ska även barnets vårdnadshavare informeras. Vårdnadshavarna har rätt och skyldighet att bestämma in frågor som rör barnet. Det innebär att de som regel även har rätt att ta del av uppgifter som rör barnet. I takt med att barnet blir äldre, mognare och får en ökad självbestämmanderätt övergår rätten att förfoga över sekretessen mer och mer till barnet.

Vilka uppgifter som hälso- och sjukvården lämnar, beror på vilken undersökning som läkaren gjort av barnet. Läkarundersökningen utgör som framhållits ett underlag för bedömningen av behovet av vård enligt LVU. Det är därför viktigt att de uppgifter som framkommit vid läkarundersökningen lämnas över till socialtjänsten, för att barnet ska få det skydd som hon eller han behöver. Information till barnet om innehållit i dessa uppgifter är härvid centralt för att barnets bästa ska anses vara uppfyllt.

Resultatet av läkarundersökningen ska dokumenteras i barnets patientjournal. När information lämnas ut, antecknas detta också i barnets journal. Där dokumenteras vem som har fått handlingen, avskriften eller kopian och när den har lämnats ut. Allt detta är viktigt som underlag för att till fullo iakttas kraven för att barnets bästa ska anses vara uppfyllt.

14. IVO, Iakttagelser i korthet, juni 2023, Barns bästa måste beaktas vid placering vid SIS ungdomshem, s. 2.

Samhällsvårdade barns bästa vid skolgång

Socialtjänsten har en skyldighet att verka för att placerade barn får den skolgång som de behöver. Det innebär att socialtjänsten aktivt behöver försöka lösa skol-situationen. Det är därför viktigt att socialtjänsten vidtar åtgärder för att se till att det finns en mottagande skola inför placeringen.¹⁵

Övervägande om vilka rättigheter barn har till delaktighet och inflytande

Hemkommunen¹⁶ har ett övergripande ansvar för att barnen i kommunen får utbildning i förskoleklass, grundskola och grundsärskola. Ett barn kan välja mellan att ansöka om att gå i en kommunal eller fristående skola. En elev har under vissa förutsättningar rätt att bli mottagen i en förskoleklass, grundskola eller grundsärskola i annan kommun än hemkommunen.

Socialsekreteraren behöver ta kontakt med utbildningsförvaltningen innan barnet blivit placerat, gärna så tidigt som möjligt, för att det inte ska bli ett avbrott i skolgången. Vid en jourplacering är detta inte alltid praktiskt möjligt. Då är det viktigt att man ändå prioriterar att ta kontakt så fort som möjligt. Socialsekreteraren behöver i detta steg även försäkra sig om att få kontaktuppgifter till rektor på den mottagande skolan så snart en sådan finns.

Socialnämnden och utbildningsnämnden (eller motsvarande beroende av kommunens organisation) har, tillsammans med sina respektive förvaltningsorganisationer ansvar för att placerade barn och unga får den utbildning de har rätt till. Utbildningsförvaltningen kan behöva utse en samordningsfunktion för samverkansarbetet. I detta bör barnet integreras i den utsträckning som barnets mognad tillåter. Placerade barn har ofta en historia av täta skolbyten samt upprepad och omfattande frånvaro. Deras egen uppfattning om denna bakgrund måste tas tillvara. Den skola där eleven senast var inskriven innan placeringen har kanske inte tillgång till all den information som en mottagande skola behöver för att kunna planera för den fortsatta skolgången och upprätthålla kontinuiteten. Mycket relevant information kan ha försvunnit på vägen. Särskilt då behövs en samordnande funktion, som kan hjälpa till att sammanställa relevant skolinformation och som kan vara en brygga mellan skola och socialtjänst. Detta behöver barnet ha insyn i och kunskap om.

Uppgifter för den samordnande funktionen kan, beroende på lokala förutsättningar, vara att ta reda på i vilken skola eller vilka skolor eleven tidigare gått, meddela socialsekreteraren kontaktuppgifter till elevens senaste skola,

15. Socialstyrelsen-Skolverket: Sams, Samverkan för placerade barn och ungas kontinuerliga skolgång, För socialtjänsten och skolan juni 2024, s. 12 ff.

16. Socialstyrelsen-Skolverket: Sams, Samverkan för placerade barn och ungas kontinuerliga skolgång, För socialtjänsten och skolan juni 2024, s. 15.

kontakta tidigare skolor om relevant skoldokumentation, när elevens senaste skola inte har tillgång till sådan, för hemkommunens räkning bevaka att eleverna får den skolgång de har rätt till och verka för uppföljning på individnivå. Dessa uppgifter ska integreras i socialnämndens beslutsfattande och utgöra underlag för nämndens övervägande om vad som är barnets bästa.

Det är som framkommit viktigt att utbildningsförvaltningen i elevens hemkommun får information om att en elev ska byta skola i god tid innan bytet sker för att få förutsättningar att ta ansvar för elevens skolplikt och rätt till utbildning. Ansvaret för att ett skolpliktigt barn får den utbildning som barnet har rätt till åligger flera parter: vårdnadshavare, hemkommunen samt huvudmannen för skolan. Det är dock hemkommunen, vilken som regel är den kommun där eleven är folkbokförd, som har ett övergripande ansvar för att se till att eleven fullgör sin skolgång, även om skolgången sker i en skola med annan huvudman än hemkommunen.¹⁷ En elev som vistas på HVB är som regel fortsatt folkbokförd i sin ursprungliga hemkommun. Ansvaret för skolplikt och utbildning för de elever som vårdas på HVB i en annan kommun ligger följaktligen som regel kvar på den ursprungliga hemkommunen. Det innebär att hemkommunen behöver bevaka skolgången för barn som vistas på HVB i en annan kommun. Socialtjänsten i hemkommunen ska härvid beakta barnets bästa.

Övervägande om vilka möjligheter till information eller att uttrycka åsikter som barnet har

Vilka möjligheter till information eller att uttrycka åsikter har barnet? Vid överlämnande av information om en elev mellan olika skolor behöver avlämnade skola bedöma, om de uppgifter som ska överlämnas omfattas av sekretess eller tystnadsplikt. Skolor med offentlig huvudman omfattas av offentlighetsprincipen och bestämmelser om sekretess i offentlighets- och sekretesslagen (OSL), bl a i 23 kap. OSL. För fristående skolor finns bestämmelser om tystnadsplikt i skollagen.

Det är viktigt att skolan har en dialog med det samhällsvärdade barnet, om vilka uppgifter som kan överlämnas och varför. Även när det gäller uppgifter som normalt inte är sekretessbelagda är det ofta bra för att värna om ett förtroendefullt samarbete mellan barnet och skolan, att informera barnet, när skolan anser att uppgifter behöver lämnas till en annan part.

Övergångssamtal är en del av den pedagogiska överlämningen mellan avlämnade skola och mottagande skola.¹⁸ I grunden skiljer sig inte överlämningen vid skolbyte i samband med placeringar från vad som sker vid andra

17. Socialstyrelsen-Skolverket: Sams, Samverkan för placerade barn och ungas kontinuerliga skolgång, För socialtjänsten och skolan, juni 2024, s. 18.

18. Socialstyrelsen-Skolverket: Sams, Samverkan för placerade barn och ungas kontinuerliga skolgång, För socialtjänsten och skolan, juni 2024, s. 24 ff.

skolövergångar. Syftet med övergångssamtalet är att viktig pedagogisk information inte går förlorad och att eleven ska kunna delta i undervisningen direkt på den mottagande skolan utifrån sina förutsättningar, behov och kunskapsnivå. Det är viktigt att eleven själv ges möjlighet att vara delaktig i övergångssamtalet.

Socialnämnden har ett ansvar att noga följa skolgången hos barn som är samhällsvårdade och därvid beakta barnets bästa. Det primära syftet med uppföljningen är att se till att barnet har det bra. Uppföljningen ska säkerställa att vården och därmed också skolgången är rättssäker och trygg och utgår från barnets bästa, med utgångspunkt från de vård- respektive genomförandeplaner som upprättats.

Socialnämnden ska besöka barnet regelbundet i boendet i den omfattning som är lämplig utifrån barnets behov. En bedömning av hur ofta ett visst barn ska besökas av en socialsekreterare bör göras fortlöpande under placeringen. Olika frågor rörande barnets skolgång ingår i socialsekreterarens uppgifter att ta ställning till och att i anslutning till dem ta hänsyn till barnets bästa.

Utvärdering

En bedömning av barnets bästa kan genomföras genom en så kallad *barnkonsekvensanalys* eller prövning av barnets bästa. Det innebär att göra en helhetsbedömning av vad som är den bästa möjliga lösningen för barnet. Det finns inget färdigt facit som kan användas för att avgöra vad som alltid är barnets bästa utan det handlar om att göra en bedömning i varje enskilt beslut utifrån det barn som berörs. Beslutsfattare behöver dock ha tillräckligt med underlag för att ha förutsättningar att kunna bedöma vad som är barnets bästa. Underlaget ska innehålla en utvärdering av vilka positiva och negativa konsekvenser det får för barnet. Barn som berörs ska också få komma till tals direkt eller genom företrädare.

Enligt artikel 3.1 i barnkonventionen ”ska vid alla åtgärder som rör barn i första hand beaktas vad som bedöms vara barnets bästa”. Barnkonventionen blev 2020 tillämplig svensk lag och Kammarrätten i Stockholm prövade denna artikel och meddelade dom i två principiellt viktiga mål.¹⁹ Domstolen bedömde att Solna stads och Danderyds kommuns beslutade förändringar i respektive kommuns skolverksamhet inte stred mot barnkonventionen. Bakgrunden var följande: Skolnämnden i Solna stad beslutade i december 2020 att ändra stadiindelningen på två av kommunens grundskolor för att undvika tomma platser. Utbildningsnämnden i Danderyds kommun beslutade i februari 2021 att samla grundsärskoleverksamheten till två skolenheter. Besluten överklagades och förvaltningsrätten upphävde dessa och angav som skäl, att kommunen inte hade fastställt vad som var barnens bästa innan besluten fattades. Förvaltningsrätten

19. Kammarrätten i Stockholm 2022-04-08 mål nr 5211-21 och 5626-21.

ansåg därför att besluten stred mot lag och att de skulle upphävas. Kammarrätten bedömde däremot att det inte alltid är möjligt att fastställa vad som är barnets bästa och att barnkonventionen inte heller ställer krav på en formell process för att fastställa barnets bästa. Kammarrätten fann att respektive kommuns beslutsprocess hade varit tillräcklig för att ledamöterna skulle kunna beakta vad som var barnets bästa inför besluten. Processerna var därför tillräckliga för att uppfylla barnkonventionens krav.

I en bedömning av barnets bästa behöver det sålunda finnas ett tillräckligt beslutsunderlag, även om dessa kan förefalla knapphändiga som i de nämnda domsluten, där bland annat ska framgå konsekvenserna av beslutet. Det innebär att göra en helhetsbedömning av vad som är den bästa möjliga lösningen för barnet. En prövning av barnets bästa kan ses som en utredningsprocess, som innehåller olika delar. Ibland behöver det göras ett mer djupgående arbete i vissa av delarna, medan det i andra fall räcker med en enklare avstämning av frågorna. En tumregel är att prövningen ska vara proportionerlig.²⁰ Omfattningen beror på hur ärendet ser ut och i hur stor utsträckning barn påverkas. Ju större påverkan ett ärende har på barn, desto mer djupgående bör prövningen vara. Om den aktuella åtgärden påverkar barns levnadsvillkor i väldigt hög grad eller i hög grad, ska en mer omfattande utredning göras. Det kräver en utförlig beskrivning och analys av konsekvenser och effekter ur ett barnrättsligt perspektiv. Det kan behövas en kombination av olika metoder och hjälp av sakkunniga från olika tvärvetenskapliga discipliner.

Identifieringen av vilka av barnets rättigheter som påverkas är central för hela prövningen och måste utföras noggrant. I arbetet utgår man ifrån rättigheterna i barnkonventionen. För att göra en prövning av barnets bästa behövs ett underlag som bygger på beprövad erfarenhet, statistik och forskning. Beprövad erfarenhet är professionens egen, gemensamma erfarenhet, som genom det vardagliga arbetet vuxit fram över tid. Forskning och statistik är också en viktig del av underlaget. De fakta som används ska alltid redovisas. Kunskapsunderlaget ligger till grund för bedömningen av hur barn kan påverkas i ärendet. Inför de flesta ärenden där barn berörs på generell nivå, till exempel framtagande av lagstiftning, författning, föreskrifter eller policys görs ett utredningsarbete. Då ska barns rättigheter inkluderas i utredningen.

I många fall är det inte samma person som fattar det slutliga beslutet som den som har genomfört utredningen. Det är beslutsfattaren som har ansvaret för att det görs en prövning av barnets bästa i ärendet. Därför bör beslutsfattaren återremittera ärendet, om det saknas tillräckligt underlag för att bedöma bar-

20. Många bedömningar och prövningar ska till inför ett avgörande om en placering. Dessa bedömningar ska således vara proportionerliga, se exv. Socialstyrelsen-Skolverket: Sams, Samverkan för placerade barn och ungas kontinuerliga skolgång, För socialtjänsten och skolan, juni 2024, s. 24 ff.

debatt

nets bästa. Det är av stor vikt att de barn som har bidragit med sina åsikter och som berörs av beslutet får återkoppling om hur processen med att pröva barnets bästa har gått till och vad beslutet mynnade ut i. Barn har nödvändig och värdefull kunskap om den egna situationen, som behöver tas tillvara. Att lyssna till barnet är därför en förutsättning för att kunna pröva och bedöma barnets bästa. Barnets åsikt ska tillmätas betydelse utifrån ålder och mognad. Detta är en av de viktigaste beståndsdelarna i begreppet ”barnets bästa” och ska därför tillmätas den största betydelse.

Lotta Vahlne Westerhall

Professor emerita

E-post: lotta.westerhall@law.gu.se